

CANTICUM PRO PACEM
GUERRA I PAU

De la Guerra dels Trenta Anys (1618) a la Capitulació de Barcelona
i fi de la Guerra de Successió (1714)

*“Acabar amb la guerra mitjançant la paraula,
i cercar o mantenir la pau
amb la pau i no amb la guerra,
és un títol de glòria molt més gran
que matar els homes amb l'espasa.”
Agustí d'Hipona (354-430)
Epist. ad Darium, 229, 2*

Amb aquest programa, “**CANTICUM PRO PACEM: Guerra i Pau**, de la Guerra dels Trenta Anys (1618) a la Capitulació de Barcelona i fi de la Guerra de Successió (1714)”, fem un repàs, a través de la música, del gran segle que precedí la fi de la Guerra de Successió Espanyola, el 1714, tot presentant una rica mostra musical i un intens record històric d'un període molt breu, però molt representatiu de la història d'Europa i dels seus conflictes. Des de l'atac otomà contra Hongria el 1613, la massacre de jueus a Frankfurt el 1614 i l'inici de la Guerra dels Trenta Anys fins al Tractat d'Utrecht i la caiguda de Barcelona, es plasma una proliferació d'aquesta constant tragèdia de la civilització europea: l'ús habitual de la “cultura de guerra” com a principal mitjà per a resoldre les diferències culturals, religioses, polítiques o territorials. La presentació de la llarga i trista successió d'enfrontaments, guerres, invasions, atacs, massacres, agressions, saqueigs i lluites entre pobles i nacions al llarg de tota la història de la humanitat (en aquest cas, a Europa) ens mostra que és necessari i molt urgent desenvolupar nous mecanismes relacionals per a reconciliar les diferències en un món prolífic pel que fa a l'acció, la paraula i el pensament.

Un segle en guerra, 1618-1714

El segle XVII començà amb un gran nombre d'intents d'invasió, d'incessants escaramusses i d'atacs repetits dels otomans, que van envair i devastar Hongria en diverses ocasions, així com amb la Guerra dels Trenta Anys. Causada per una multiplicitat de factors, la seva durada i violència féu que tingués uns greus efectes en l'economia i la demografia d'Europa Central i d'Espanya. Els diferents conflictes

que s’hi succeïren i que s’han resumit sota la denominació de “Guerra dels Trenta Anys” van assolar Europa entre el 1618 i el 1648, enfrontant els Habsburg d’Espanya i del Sacre Imperi d’una banda amb els estats alemanys protestants de l’altra, en una lluita entre el propi Sacre Imperi i les potències europees veïnes de majoria protestant, secundades per diverses intervencions de França, malgrat ser majoritàriament catòlica. Amb els seus diferents episodis –els incessants conflictes als Països Baixos; la Pau de Praga de 1635, que, sense posar fi a la Guerra dels Trenta Anys, generà un canvi en les parts en conflicte; la guerra contra Espanya, on els fronts de batalla canviaven geogràficament de nord a sud; la guerra de l’Imperi Otomà contra Venècia; la guerra civil a Anglaterra, una nació que també intervingué a l’escenari internacional en aquesta guerra tan llarga com complexa; el Tractat dels Pirineus; la conquesta de Creta pels otomans; els tractats de Nimega i de Rijswijk; i la guerra dels otomans contra Rússia–, de seguida ens adonem que la pau no és un bé a part, sinó que sempre és una part indissociable de la guerra. La nostra selecció de músiques acaba amb les que celebren el tractat de pau d’Utrecht, que el 1713 posà parcialment fi la Guerra de Successió Espanyola. Aquest gran conflicte, que enfrontà les principals potències europees entre el 1701 i el 1714, fou l’última gran guerra de Lluís XIV, amb la successió de la corona espanyola en joc i, per tant, també el domini d’Europa. La guerra s’acabà l’11 de setembre de 1714 amb la capitulació de Barcelona, afectant d’una manera molt profunda i duradora, entre d’altres, l’organització i les relacions entre les nacions europees, en especial la catalana i l’espanyola. El Tractat d’Utrecht, que posà punt final a aquest conflicte, fou un dels tractats de pau més importants de l’Europa moderna, car traçà un nou mapa geopolític, que marcaria les relacions internacionals durant tot el segle XVIII i no seria profundament modificat fins al començament del segle XIX amb les campanyes napoleòniques, que van originar un nou ajustament internacional d’importància semblant, amb el Congrés de Viena.

Música, emoció i memòria

En contraposició a aquests diferents moments històrics, hem optat per interpretar les obres musicals més representatives d’autors de l’època, tant coneguts com anònims: Dimitrie Cantemir, Kryštof Harant, Samuel Scheidt, Heinrich Schütz, Johann Rosenmüller, Joan Cererols, Heinrich Ignaz Franz von Biber, Marc-Antoine Charpentier, Johann Caspar Kerll, Joan Cabanilles, Vassili Titov, Georg Friedrich Haendel, Arvo Pärt i autors anònims otomans i catalans. La música, una de les més elevades expressions artístiques de la manera de sentir de la humanitat, no ha deixat mai d’acompanyar els homes, tant en temps de guerra com en temps de pau. A voltes, ha servit per a estimular la guerra, però també ha servit per a concloure la pau. De la mateixa manera, s’ha trobat en primera línia a les taules de negociació i a aquelles on s’han signat els tractats de pau, on els antics enemics finalment optaven per entendre’s. Si, per un costat, ha sigut capaç d’excitar el bel·licisme, també ha sabut mantenir l’amistat, l’harmonia i el respecte dels uns envers els altres. Una de les característiques fonamentals de tota civilització és la seva capacitat de recordar, perquè sense memòria no es pot construir un futur millor. La música és l’art de la memòria per excel·lència, la més espiritual de totes els arts: tan sols existeix en el moment en què sona una veu o un instrument. Com a tal, és la primera llengua de l’èsser humà.

“Sense els sentits no hi ha memòria, i sense la memòria no hi ha esperit”, afirmava Voltaire. Sense la capacitat que té la música de tocar-nos amb la seva emoció i bellesa, no ens seria possible esdevenir plenament humans. Com deia Goethe, “qui no estima la música, no mereix ser anomenat un home; qui només l’estima, és tan sols mig home; però qui la fa, és un home complet”. Ell també considerava que el so musical permet un accés directe a l’ànima. Hi troba immediatament una ressonància, “perquè l’home duu la música dins ell mateix”.

Es tracta d’un gran segle, que també veié néixer creadors, científics, exploradors i pensadors extraordinaris, però que també conegué nombrosos conflictes, en què a l’Europa cristiana es barrejaren tant

les lluites religioses com les ambicions territorials. Aquest segle també assistí a l'empenta cap a Occident del món musulmà i conduí a una nova configuració, en què els estats sobirans es van imposar a les bosses residuals del feudalisme, tot impulsant l'absolutisme, tal com el practicà Lluís XIV. L'emoció de la música, associada als fets històrics, ens permetrà de reflexionar i esdevindrà un potentíssim mitjà per a arribar a comprendre millor l'origen i la persistència de la violència inherent a totes les guerres i les dificultats d'assolir una pau duradora i justa, tant entre vencedors i vençuts com entre pobles de diferents cultures i religions.

Exèrcits reials contra exèrcits nacionals

No cal oblidar que, en la majoria dels casos, aquestes guerres van ser el resultat de conflictes de poder, que enfrontaven els exèrcits reials d'un o més països al poble de la nació o del país envaït, o que a vegades enfrontaven exèrcits entre si, amb la complicitat més o menys forçada o voluntària de la gent autòctona. En aquest segle XVII, els exèrcits solien estar generalment constituïts per soldats professionals: aristòcrates als comandaments i mercenaris a la tropa. Vegem què deia Erasme de Rotterdam, ja el 1500, al seu advertiment als prínceps del seu temps: "I ara, prínceps, recolliu-vos i reflexioneu: si mai heu vist les ciutats arruïnades, els pobles reduïts a cendres, les esglésies incendiades, els camps devastats, i si aquest espectacle us sembla tan desolador com ho és en realitat, digueu-vos que aquest és el fruit de la guerra. Si creieu penosa aquesta necessitat de portar al vostre regne la immensa i maleïda horda de soldats mercenaris, de nodrir-los de la ruïna dels vostres súbdits, de cercar de plaurer-los i fins i tot d'afalagar-los, i encara més, de confiar-vos, vosaltres mateixos i la vostra seguretat, al seu lliure caprici, digueu-vos doncs, prínceps, que aquesta desgràcia és el fruit de la guerra. La guerra és el flagell dels estats, la tomba de la justícia. Les lleis són mudes enmig de les armes."

El canvi terrible i profund passà a ser sistemàtic després de la Revolució Francesa, concretament a partir del regnat de Napoleó, amb la llei obligatòria de joves, originaris de cada família pagesa o urbana. Els conflictes passaren a ser autèntiques guerres nacionals: la nació francesa contra la nació russa, la nació alemanya contra la nació francesa, etc. Les diferències de classe entre l'aristocràcia i el poble deixaren palesa una concepció elitista de la distribució de les tasques i les responsabilitats, amb el resultat de terribles carnisseries de soldats rasos a la Primera Guerra Mundial, encara més horribles i universals a la segona, amb milions de morts, molts dels quals civils (entre 65 i 75 milions).

La cultura de guerra

La guerra acompanya la vida dels homes i de les dones d'aquest món des de fa més de 5000 anys, i encara a l'inici d'aquest segle XXI, la cultura de guerra és més forta i més activa que mai. Els conflictes armats, cada vegada més nombrosos arreu del món, són la causa diària de milers de víctimes, sovint innocents. Amb més de 35 milions de desplaçats al món, mai abans a la història de la humanitat s'havia arribat a uns nivells tan dramàtics de refugiats i de persones que no poden retornar al seu país d'origen.

Les guerres, així com l'esclavatge, són formes de violència institucionalitzada; no són naturals ni normals i tenen el seu origen dins el seu àmbit cultural. Tal com ho recorda tan bé Raimon Panikkar, a la seva obra "Pau i desarmament cultural" (1993): "El primer exèrcit permanent, com a organisme especialitzat en la violència, nasqué a Babilònia en el moment en què la societat passà del matriarcat al patriarcat." Jan Smuts escriu: "Quan em miro la història, sóc pessimista, però quan em miro la prehistòria, sóc optimista." I és que la prehistòria no conegué les guerres, tot i que també hi existia violència més o menys tribal.

La civilització basada en el poder s'inicià uns 3000 anys abans de Jesucrist, al mateix moment en què la invenció de l'escriptura permeté al poder d'organitzar-se i d'establir un control precís sobre la societat, tot afavorint l'aparició de l'esclavatge per a cobrir les necessitats de mà d'obra barata i de soldats. D'aleshores ençà, el nombre de guerres i de les seves víctimes no ha parat d'augmentar.

Tanmateix, no cal oblidar que “al llarg de més del 95% de la seva existència, l'home ha sigut caçador i no guerrer. La transformació urbana que acompanyà la revolució neolítica fou caracteritzada pel pas d'una civilització matriarcal a una civilització patriarcal.”

Pau i desarmament

La recerca de la **pau** també acompanya la vida dels homes i de les dones d'aquest món des de fa més de 5000 anys, però encara avui sembla una utopia inassolible a nivell mundial. I malgrat tot, l'art de la vida humana consisteix precisament en desafiar el que sembla impossible. Dit això, i com bé remarca R. Panikkar, “l'enfocament de la pau per una sola cultura no ha superat l'arquetip de la *Pax Romana*... Aquesta pretesa pau ens és necessària per a imposar la nostra cultura, la nostra economia, la nostra religió o la nostra democràcia.” De fet, la pau no és possible sense desarmament, però el desarmament necessari no és tan sols nuclear, militar o econòmic. També cal –com proposa Panikkar– un veritable desarmament cultural, “un desarmament de la cultura dominant, que amenaça de transformar-se en una monocultura que pot ofegar totes les altres i acabar asfixiant-se ella mateixa”. Hi ha manera d'aturar la cursa armamentista, d'unes armes cada vegada més mortíferes, i la proliferació a nivell mundial de tot tipus d'armes de destrucció cada cop més sofisticades? No podem oblidar els més de 124 milions de víctimes causades per les nombroses guerres del segle XX, des de la Primera Guerra Mundial fins als conflictes més recents, ni tampoc que més de 800.000 persones moren cada any a causa de la violència armada, i que la violència armada és, a més d'una cinquantena de països, una de les deu principals causes de mort en general.

Reconciliació

La història té també una memòria i ens ensenya que “la victòria no mena mai a la pau, la pau no és mai el fruit de la victòria”; així ho proven les desenes de milers de documents estudiats per Jörg Fisch, en què basa la seva obra “*Krieg und Frieden im Friedensvertrag*” (Stuttgart, 1979). Aquests documents mostren la ceguesa humana més gran que hom pugui imaginar, però també la més gran ingenuïtat. En conclusió, la història ens ensenya que la pau no s'obté per un tractat, de la mateixa manera que l'amor no s'assoleix per decret. Hi ha quelcom en la naturalesa de la pau, com en l'amor, que no pot obeir a una ordre; en definitiva, “només la reconciliació pot dur a la pau”. Tota pau es compon de tres elements iguals i essencials: llibertat, harmonia i justícia. Però, com diu Raimon Panikkar, “no s'ha de confondre la justícia amb la legalitat”. O hem de recordar que la constitució original dels Estats Units exclouïa els esclaus i els negres?

Crec fermament que no es poden combatre els principals enemics de l'home, que són la ignorància, l'odi i l'egoisme, sinó amb amor, saviesa, empatia i comprensió; no és, al capdavall, aquesta aportació la funció última de l'art i del pensament? És per això que cal conèixer el món globalitzat d'avui, ser més conscients de la complexitat de les situacions que vivim per a reflexionar amb esperit independent en els camins que podran contribuir a canviar “la terrible situació de desregulació en la qual viu

una humanitat esgotada, que sembla haver perdut el contacte amb els seus valors essencials de civilització i d'humanisme" (A. Maalouf).

Un món en crisi

La desregulació del món s'ha accentuat aquests darrers anys, a causa d'una política econòmica inhumana que ha sacrificat milions de vides, per a imposar sistemes d'explotació totalment obsolets. Per aquest motiu, en aquesta època de greu crisi econòmica, el fort augment de la despesa militar al món sorprèn encara més, assolint la xifra astronòmica de més de 1.700 bilions de dòlars i no fent més que alimentar i prolongar els nombrosos conflictes armats que assolen tant Orient com Occident, molts d'ells no resolts i sense gaire esperança de resoldre's a curt termini. Desgraciadament, aquesta proliferació de conflictes de llarga durada (Afganistan, Iraq, Txetxènia, Palestina, Àfrica) i els més recents (Síria), a més de guerres anomenades "irregulars" –guerrilles (a Amèrica Llatina) i terrorismes diversos–, han causat fins avui milers de víctimes innocents i més de 35 milions de desplaçats al món. Com escrivia i acusava Erasme, ja el 1516, "la guerra afecta en la major part dels casos aquells que no hi tenen res a veure". Vint anys després d'haver permès la destrucció sistemàtica de Sarajevo i la massacre de milers de bosnians innocents, ara assistim al martiri del poble sirí amb la mateixa indiferència humana i total impotència de les grans nacions. El mal absolut és sempre aquell que l'home infligeix a l'home, i és un fet universal que afecta la humanitat en el seu conjunt. Hannah Arendt fou potser la primera a reconèixer-ho, quan el 1945 escrigué que "el problema del mal serà la qüestió fonamental de la vida intel·lectual a Europa després de la guerra". Poden l'art, la música i la bellesa salvar l'home d'aquest mal?

A la novel·la *L'idiota* de Dostoievski, un ateu anomenat Hipòlit pregunta al príncep Mixkin: "És cert, príncep, que un dia vàreu dir que la 'bellesa' salvaria el món? Senyors –s'exclamava, prenent tota la societat com a testimoni– el príncep pretén que la bellesa salvarà el món [...]. Quina bellesa salvarà el món? [...] El príncep el contemplà atentament i no replicà per res." El príncep no hi té resposta, però nosaltres creiem, com Antoni Tàpies, *en un art que és útil per a la societat*, un art que, a través de la bellesa, de la gràcia, de l'emoció i de l'espiritualitat, pot tenir el poder de transformar-nos i pot tornar-nos més sensibles i més solidaris.

Voldria acabar citant el gran escriptor José Saramago, persona compromesa i molt estimat amic meu: "Si em diguessin d'ordenar la caritat, la justícia i la bondat segons la prioritat, posaria la bondat en primer lloc, en segon la justícia i en tercer la caritat. Perquè la bondat, per si sola, ja us dóna justícia i caritat, perquè la pròpia justícia conté caritat. La caritat és el que resta quan no hi ha ni bondat ni justícia. [...] Hi afegiria una petita observació. Sóc força gran i prou escèptic per a adonar-me que la 'bondat activa', com l'anomeno, té ben poques opcions de transformar-se en un horitzó social compartit. En canvi, pot esdevenir el refugi personal de cada individu, el millor antídoto que pot tenir aquest 'home malalt' que és l'ésser humà."

JORDI SAVALL
Bellaterra, tardor de 2014

Principals obres consultades :

- Arendt, Hannah. *The Human Condition* (Chicago: University of Chicago Press, 2010 [1a ed.: 1958])
- Canto-Sperber, Monique. *L'idée de guerre juste* (París: Presses Universitaires de France, 2010)
- Cheng, François. *Cinq méditations sur la beauté* (París: Albin Michel, 2006)
- Dower, John W. *Cultures of War* (Nova York: W.W. Norton & Company, 2010)
- Judt, Tony. *Postwar. A History of Europe since 1945* (Nova York: Penguin, 2005)
- Lynn, John A.. *The Wars of Louis XIV, 1667-1714* (Londres, Nova York: Longman, 1999)
- Maalouf, Amin. *Le dérèglement du monde. Quand nos civilisations s'épuisent* (París: B. Grasset, 2009)
- Martín Marcos, David. *El Papado y la guerra de Sucesión Española* (Madrid: Marcial Pons Historia, 2011)
- Panikkar, Raimon. *Paix et désarmement culturel* (Arle: Actes Sud, 2008 [ed. original: *Paz y desarme cultural*, Santander: Sal Terrae, 1993])
- Traverso, Enzo. *L'histoire comme champ de Bataille. Interpréter les violences du XXe siècle* (París: La Découverte, 2011)
- Zweig, Stefan. "Die Geschichte als Dichterin". *Neues Wiener Tagblatt*, 22 novembre 1931

PD: La nostra antiga civilització s'ha desenvolupat des dels seus orígens –fa més de 5000 anys– sobre la cultura de guerra, de manera que no és sorprenent constatar que, tan sols en aquest breu període d'un segle d'història europea, que s'estén del 1600 al 1714, no hi hagi hagut cap dia ni cap any sense un conflicte armat en territori europeu: guerres de territori, de poder o de religió.

- 1603 Fi de la guerra d'Irlanda, "pacificada" per les tropes angleses.
- 1610 Guerra russo-polonesa (els polonesos ocupen Moscou fins al 1612).
- 1612 Fi de la guerra entre Suècia i Dinamarca.
- 1614 Massacre de jueus a Frankfurt.
- 1617 Fi de la guerra russo-sueca.
- 1618 Inici de la Guerra dels Trenta Anys, com a conseqüència de la defenestració de dos emissaris austríacs al castell de Praga.
- 1624 Les tropes espanyoles assetgen Breda, que capitula al cap de sis mesos.
- 1625 Dinamarca participa a la Guerra dels Trenta Anys, al costat dels protestants.
- 1629 La Pau de Lübeck posa fi a les incursions daneses al nord d'Alemanya.
- 1630 Suècia s'incorpora a la Guerra dels Trenta Anys.
- 1630 Conflictes al nord d'Itàlia entre França i Espanya per Savoia.
- 1633 Setge de Smolensk per les tropes sueques.
- 1635 Fi de la guerra sueca.
- 1636 Richelieu declara la guerra a Espanya.
- 1639 L'exèrcit anglès ataca els escocesos revoltats.
- 1640 (6 de juny) Guerra dels Segadors i secessió de Catalunya.
- 1640 (1 de desembre) Rebellió de Portugal, que posa fi al domini espanyol.
- 1642-47 Guerra civil a Anglaterra.
- 1644 Augment considerable dels impostos a França per a finançar la guerra i revoltes consegüents de les províncies meridionals contra els impostos.

- 1648 La Pau de Westfàlia posa fi a la Guerra dels Trenta Anys.
- 1650 Victòria de Cromwell sobre els escocesos a Dunbar.
- 1652 Colonització sistemàtica d'Irlanda pels anglesos.
- 1652 Guerra marítima entre Anglaterra i les Províncies Unides.
- 1659 Tractat dels Pirineus: Espanya cedeix a França el Rosselló, part de la Cerdanya i l'Artois.
- 1659 Constitució de la Lliga del Rin (Baviera, Brunsvic i Hessen) contra Àustria i els Habsburg.
- 1660 Fi de la guerra entre Suècia i Polònia (Tractat d'Oliva).
- 1667 França intervé a la Guerra de Devolució: Turena conquereix els Països Baixos, i el Tractat de Breda posa fi a la 2a Guerra Anglo-Holandesa.
- 1668 Espanya reconeix la independència de Portugal.
- 1669 Els venecians són expulsats de Creta pels turcs.
- 1672 Guerra franco-neerlandesa: França i Anglaterra contra les Províncies Unides dels Països Baixos (juntament amb Espanya i el Sacre Imperi Romanogermànic).
- 1676 Batalles navals a Stromboli, Augusta i Palerm.
- 1678 Tractat de Nimega: Espanya cedeix a França el Franc Comtat, una part de l'Artois, Cambrésis i una part de Flandes i d'Hainaut.
- 1683 Guerra entre els turcs i els Habsburg; setge de Viena.
- 1684 El papa promou una Santa Lliga contra els otomans.
- 1686 Els austríacs prenen Buda als turcs i s'annexen el país.
- 1687 Carles V de Lorena derrota els turcs a Mohács; destrucció del Partenó durant la guerra turco-veneciana.
- 1688 França ocupa Avinyó i el Comtat Venaissí.
- 1688 La Lliga d'Augsburg declara la guerra a Lluís XIV.
- 1690 Capitulació dels insurgents irlandesos a Limerick.
- 1699 Desfeta de Dinamarca contra Suècia.
- 1700-20 Gran Guerra del Nord entre Rússia i Suècia amb la implicació d'altres potències europees del nord i de l'est.
- 1702 Inici de la Guerra de Successió Espanyola, que enfronta França i els seus aliats al Sacre Imperi, Gran Bretanya i les Províncies Unides.
- 1713 El Tractat d'Utrecht posa fi a la Guerra de Successió Espanyola: Felip V cedeix al Sacre Imperi les seves possessions a Itàlia i als Països Baixos; Gran Bretanya conserva el domini dels mars i Gibraltar.
- 11 set. 1714 Setge i caiguda de Barcelona.